

Відгук
офіційного опонента
кандидата юридичних наук, доцента
Ковальнової Світлани Григорівни
на дисертацію
Копик Юлії Василівни
«Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства
Литовського»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень

Сучасні умови суспільно-правового розвитку, потреби комплексних реформ, виклики національної безпеки та європейські прагнення України стимулюють жвавий інтерес до науки історії держави і права. Серед інших важливих питань, досліджуваних у межах цієї галузі знань, вирізняється питання правової спадщини Великого князівства Литовського – могутньої держави на Сході Європи, побудованої спільними зусиллями литовського, українського та білоруського народів. Існує доцільність продовжувати вивчати її правову систему, виходячи при цьому за межі вже існуючих знань, напрацьовуючи нові погляди та гіпотези, знаходячи нові висновки та наукові результати. В умовах гуманізації суспільного життя надзвичайно важливим є також дослідження підходів до розуміння злочину, його складу, видів, системи та мети покарань, юридичної природи кримінальної відповідальності в період входження українських земель до складу Великого князівства Литовського.

Наведені міркування дають можливість стверджувати про значний інтерес і актуальність дисертаційного дослідження Ю. В. Копик «Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського». Слід зазначити, що дана тема не є новим вектором історико-правових досліджень. Нею займалися знакові постаті української юридичної науки – Г. Демченко,

М. Іванішев, О. Малиновський, М. Максимейко, М. Ясинський та ін. Дана проблематика не втрачає популярності і в наш час, про що свідчать праці І. Бойка, Т. Бондарук, М. Єпура, М. Кобилецького, С. Кудіна, П. Музиченка, І. Усенка та ін.

Разом з тим тему кримінального права на українських землях в складі Великого князівства Литовського не варто вважати «закритою», хоч і віднайти в ній нові сторінки доволі складно. Це підкреслює творчу сміливість дисертантки, яка поставила перед собою непрості завдання для вивчення різноманітних аспектів кримінальної відповідальності за литовсько-руським правом. Очевидно, ці завдання формулювалися нею спільно з першим науковим керівником – професором Володимиром Семеновичем Кульчицьким, визначним вченим, який здійснив істотний внесок у сучасну історико-правову науку.

Результати наукового дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення, оскільки вони вказують на можливі напрямки вирішення проблем реформування правової системи України, забезпечення стану законності, інститутів кримінального права, а також імовірні способи формування правової свідомості та правової культури населення на шляху до становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні.

Дисертаційне дослідження Ю. В. Копик є завершеним науковим дослідженням, на що вказує його теоретична, методологічна, емпірична база та отримані результати, які багато в чому є новими для української історико-правової науки. У своїй праці автор творчо використала науково-теоретичні положення, сформульовані у працях авторитетних істориків і правників, співставила їх із практикою українського правового життя XIV–XIV ст., внаслідок чого запропонувала цілісну концепцію, на основі якої висвітлюється становлення та розвиток кримінального права Великого князівства Литовського, а також особливості застосування його норм на українських землях.

У дисертації належним чином окреслені об'єкт та предмет дослідження, чітко визначені мета та завдання дослідження. Усі теоретичні положення сформульовані чітко і зрозуміло.

Наукова новизна зумовлена, передусім, тим, що в дисертації вперше досліджено крізь призму сучасної історико-правової методології основні інститути та норми литовсько-руського кримінального права, що діяли на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Автор комплексно розкрито систему кримінального права як окрему складову частину системи права Великого князівства Литовського. Ю. Копик слушно зауважила, що згадану систему кримінального права литовсько-руського періоду становили загальні положення про злочини та покарання, підстави звільнення від кримінальної відповідальності, а також особливості протидії злочинам проти державної влади, особи, власності тощо. Додає цінності роботі те, що за результатами дослідження у науковий обіг було введено та вперше опубліковано низку архівних справ із Центрального державного історичного архіву України у м. Київ.

Особливу цінність має також і те, що автор на підставі відповідних матеріалів зуміла довести гуманістичний (як для більшості тогочасних держав Європи) характер кримінального права Великого князівства Литовського, в якому отримали широке застосування звільнення від відповідальності, заміна покарання, а також інші заохочувальні кримінально-правові норми, які відповідають сучасним тенденціям правового регулювання кримінальної відповідальності. Корисними для сучасників будуть і рекомендації щодо майнових гарантій прав потерпілих від злочину та вдосконалення існуючої в сьогоденні системи покарань.

Не викликає застережень і структура роботи, адже вона зумовлена метою і завданнями дослідження. У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» Ю. В. Копик присвятила значну увагу стану розробленості теми та характеристиці джерельної бази дослідження. Автор вдало розподілила історіографічну основу дослідження на три основні періоди

вивчення питань, що стосуються предмету її дослідження: 1) XIX ст. – початок XX ст.; 2) 20-ті – 80-ті рр. XX ст.; 3) 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. У підрозділі 1.2 Ю. В. Копик проаналізувала і систематизувала опубліковані джерела та неопубліковані архівні матеріали, які дозволили розкрити предмет дослідження та додали переконливості його висновкам. Визначена у підрозділі 1.3 методологія дослідження (концептуальні підходи, принципи пізнання, дослідницькі методи та прийоми) пронизує всю дисертаційну працю, зумовлює її висновки та дозволяє розкрити маловідомі аспекти кримінального права на українських землях у складі Великого князівства Литовського.

У другому розділі «Джерела кримінального права на українських землях у складі Великого князівства Литовського» Ю. В. Копик послідовно і детально досліджує політичні, історичні, соціальні та правові фактори, які вплинули на формування багаторівневої системи джерел литовсько-руського кримінального права. Зокрема розкрито джерела кримінального права XIV-XVI ст. (Руська правда, земські й обласні привілеї, Судебник Казимира Ягайловича 1468 р. та ін.), кримінально-правові положення Статутів Великого князівства Литовського 1529 р. та 1566 р. Проаналізовано особливості кримінальної відповідальності міського населення за магдебурзьким правом, а також у вірменських і єврейських національних громадах.

Третій розділ «Правові основи кримінальної відповідальності на українських землях у складі Великого князівства Литовського» присвячений загальним засадам кримінального права, на яких базувалася відповідальність за злочини, вчинені на українських землях у період перебування у складі Великого князівства Литовського. Можна погодитися із авторським визначенням поняття злочину у литовсько-руському праві як протиправної, винної дії чи бездіяльності суб'єкта злочину, що посягала на інтереси держави, особи або церкви й підлягала покаранню. Серед елементів складу злочину достатньо повно охарактеризовано об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Висвітлено стадії вчинення злочину, обставини, які виключали злочинність діяння та форми співучасті у злочині. Досліджено мету

та систему покарань за литовсько-руським правом. З'ясовано підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності та заміни покарання.

У четвертому розділі «Види злочинів та їх характеристика у праві Великого князівства Литовського» досліджено конкретні склади злочинів, за які була передбачена кримінальна відповідальність у литовсько-руському праві. Запропоновано класифікацію злочинів у Великому князівстві Литовському за критерієм об'єкта злочинного посягання. І хоча вибір критерію класифікації не є новаторським, Ю. Копик творчо підійшла до самої класифікації злочинів, належним чином обґрунтувавши її. Внаслідок вдалого аналізу законодавчих норм, теоретичних розробок вчених і тогочасної судової практики в дисертації ґрунтовно та комплексно проаналізовано особливості кримінальної відповідальності за злочини: проти державної влади, порядку управління, військової служби та судочинства; проти особи та власності; проти релігії та церкви.

У висновках сформульовано найбільш важливі результати дослідження, детально розкрито основні науково-теоретичні положення та підкреслено його новизну.

Попри те, що дисертаційне дослідження виконане на належному рівні, точка зору автора належним чином аргументована й обґрунтована, можна виділити дискусійні положення дисертаційної роботи, які потребують додаткової аргументації. Зокрема:

1. Хоча питання дії Статуту Великого князівства Литовського 1588 року на українських землях кінця XVI – першої половини XVII ст. є дискусійним, але він, по суті, є пам'яткою литовсько-руського права, тож було б доцільним включити у другий розділ характеристику кримінально-правових норм Статуту 1588 р., а також змістити хронологічні межі дослідження до часу його прийняття. Це дозволило б прослідкувати повний цикл еволюції кримінального права Великого князівства Литовського від його становлення у звичаєвому праві та перших князівських привілеях аж до 1588 р., оскільки саме в цьому

документі спостерігаємо вершину юридичної техніки та нову якість правових понять, яких досягнуло литовсько-руське право.

2. Сумнівною видається думка автора про те, що інститут заміни покарання в праві Великого князівства Литовського належав до юридичних механізмів, які дозволяли українським судам гуманізувати санкції за вчинення злочинів, передбачених законодавством. На ці сумніви вказують у тому числі положення самого дисертаційного дослідження: «У випадку неможливості застосування певного покарання до злочинця воно замінювалося іншим, рівноцінним за тяжкістю. Підставою для цього найчастіше була неплатоспроможність злочинця або неможливість його схоплення. При неплатоспроможності злочинця покарання зверталось на його особу: штрафи на користь потерпілого належало відпрацювати, а штрафи на користь влади замінювались тюремним ув'язненням» (С. 137). Як відомо, подібний підхід до призначення покарання був властивий ще римському праву.

3. Не викликають заперечення виокремлені автором у загальних висновках дисертації основні принципи кримінального права на українських землях у складі Великого князівства Литовського: «рівноправності представників одного суспільного стану; індивідуалізації кримінальної відповідальності (члени сім'ї злочинця несли відповідальність тільки, якщо знали про відповідні злочини); законодавчого визначення злочину (принцип почав діяти від часу прийняття Статуту 1529 р.); повноти кримінальної відповідальності та компенсації заподіяної злочинцем шкоди; суб'єктної осудності (допускалася можливість неосудності особи через психічне захворювання); більшої караності групового злочину; поєднання презумпції невинуватості з елементами презумпції винуватості» (С. 188). Однак було б доцільним надати їм ґрунтовну характеристику в одному з підрозділів третього розділу.

4. Було б цікаво почути пояснення автора, чому в литовському законодавстві відповідного періоду злочин, вчинений у стані афекту, вважався кваліфікованим, і за нього встановлювалася більша відповідальність (у тому

числі смертна кара шляхом четвертування за вбивство) ніж за інші злочини (С. 96).

5. Хоча у тексті дисертації є чимало прикладів практичного застосування кримінально-правових норм, а у висновках відображено авторську позицію щодо специфіки правозастосування на українських землях Великого князівства Литовського, автору варто було б приділити більше уваги характеристиці судової практики як джерела литовсько-руського кримінального права.

Наведені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Ю. В. Копик як завершеної наукової праці, що вирізняється новизною у вирішенні питань, які є актуальними у теоретичному і практичному аспектах.

Обґрунтовані у дисертації висновки та теоретичні положення значною мірою поглиблюють знання історико-правової науки про кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Результати даного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Вони будуть корисними при підготовці спеціальних курсів, підручників і навчальних посібників.

Наведений у роботі емпіричний матеріал та сформульовані науково-теоретичні положення можуть використовуватися для подальшого дослідження різноманітних аспектів державно-правової системи Великого князівства литовського, а також для вивчення загальної історії українського кримінального права.

Основні результати дисертації з необхідною повнотою викладено у фахових наукових виданнях України та іноземному виданні, а також апробовані на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях.

Автореферат дисертації відповідає її змістові та відображає основні результати дослідження.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, передбаченим для такого виду наукових робіт.

Усе наведене вище дає підстави стверджувати, що дисертація Копик Юлії Василівни «Кримінальне право на українських землях в складі Великого князівства Литовського» виконана на належному рівні, відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а її автор Копик Юлія Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Ковальова С. Г.

Підпис С.Г. Ковальової завіряю
Вчений секретар Вченої Ради ЧДУ імені Петра Могили,
к.т.н., доцент

М.В. Донченко